

Wybitny pedagog edukacyjnego startu – Profesor Maria Cackowska

Wśród pedagogów, podejmujących w swej pracy naukowej zagadnienia pedagogiki wczesnoszkolnej, Profesor Maria Cackowska zajmuje poczesne miejsce. Całe swoje życie zawodowe związała z Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Podstawą dla prezentowanego opracowania, przybliżającego dokonania naukowe, dydaktyczne i organizacyjne Profesor Marii Cackowskiej, jest autobiogram¹ i artykuły F. Bartmińskiego², J. Niemca³, B. Ceglińskiej i I. Tarkowskiej⁴.

Maria Cackowska urodziła się 5 września 1933 roku w Odporyszowie w ówczesnym woj. krakowskim. W czasie wojny straciła rodziców. Wychowywała się najpierw u siostry ojca w Krakowie, gdzie uczęszczała do szkoły podstawowej. W 1946 roku rozpoczęła naukę w liceum pedagogicznym, które ukończyła z wyróżnieniem, dzięki czemu uzyskała skierowanie na studia do Moskwy. Studiowała psychologię i pedagogikę w Instytucie Pedagogiki im. W. Lenina. Studia ukończyła z wyróżnieniem w 1956 roku. Bezpośrednio po studiach rozpoczęła pracę na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej, gdzie uzyskała wszystkie stopnie i tytuły naukowe: w 1964 roku stopień doktora nauk humanistycznych, w 1971 – stopień doktora habilitowanego i stanowisko docenta, w 1986 – tytuł i stanowisko profesora nadzwyczajnego, w 1994 roku została profesorem zwyczajnym.

Pracę naukową rozpoczynała w Katedrze Psychologii, kierowanej przez doc. dr. Stanisława Gerstmana. Po dwóch latach przeszła do Zakładu Dydaktyki Ogólnej, kierowanego przez prof. dr. Konstantego Lecha. Ten zakład pozostał jej miejscem pracy do końca życia.

Zainspirowana pasją innowacyjnej działalności pedagogicznej profesora K. Lecha bardzo aktywnie włączyła się w prace na rzecz ruchu postępu pedagogicznego w Lublinie i województwie lubelskim. W działalność tę zaangażowało się wielu wybitnych polskich pedagogów, między innymi: W. Okoń, B. Suchodolski, E. Fleming, Z. Słobodzian, B. Kiernicki, sprawując opiekę nad tak zwanymi szkołami wiodącymi, w których wprowadzano wzorce nauczania problemowego, nauczania kompleksowego, organizacji pracy zespołowej, systemu klasopracowni itp. Dla będącej wówczas u progu kariery naukowej asystentki było to bardzo ważne doświadczenie naukowe i zawodowe.

¹ Prof. dr hab. Maria Cackowska, *autobiogram* [w:] *Bibliografia publikacji naukowych*, Bibliografie osobowe nr 26, Wyd. UMCS, Lublin 2003.

² F. Bartmiński, *Pożegnanie Profesor Marii Cackowskiej*, [w:] „Życie Szkoły” 2004, nr 9, s. 54–56.

³ J. Niemiec, *O re-interpretację pojęcia pedagog edukacyjnego startu* [w:] *Współczesne tendencje rozwoju pedagogiki wczesnoszkolnej*, red. nauk. E. Kozak-Czyżewska, D. Zdybel, B. Kępa, Wyd. MAC, Kielce 2005, s. 58–63.

⁴ B. Ceglińska, I. Tarkowska, *Zakład Dydaktyki* [w:] *Instytut Pedagogiki UMCS wczoraj i dziś*, red. J. Kirenko, M. Samujło, W. Bobrowicz, Oficyna Wydawnicza VERBA, Lublin 2010, s. 43–73.

Szczególne znaczenie dla ukierunkowania badań naukowych Marii Cackowskiej miała autorska koncepcja profesora K. Lecha, nazywana „systemem rozwijania myślenia uczniów poprzez łączenie teorii z praktyką”. W ramach sprawowanej opieki nad wybraną dla potrzeb eksperymentu placówką (Szkoła Podstawowa nr 6 w Lublinie) organizowała szkolenie nauczycieli w zakresie nowatorstwa pedagogicznego, lekcje pokazowe, konferencje naukowo-metodyczne itp. Równocześnie prowadziła własne badania eksperymentalne, poświęcone rozwijaniu myślenia uczniów przez problematyzację nauczania oraz stosowanie heurystycznych metod rozwiązywania zadań tekstowych w klasach I–IV. Efektem tego eksperymentu była rozprawa doktorska *Rozwijanie myślenia uczniów w procesie rozwiązywania zadań tekstowych*, obroniona na Wydziale Humanistycznym UMCS w 1964 roku.

Kontynuacji tego kierunku badań służyły staże naukowe w Moskwie i w Leningradzie, w czasie których Maria Cackowska studiowała prace L. S. Wygotskiego i nawiązała współpracę z jego uczniami i kontynuatorami myśli naukowej: P. J. Galperinem, D. B. Elkoninem, N. F. Tałyżiną, W. W. Dawydowem, J. Ponomariowem i N. A. Menczinską.

W ramach tej współpracy prowadziła wspólne badania dotyczące wpływu nauczania na rozwój intelektualny dzieci. Materiałem dla tych poszukiwań uczyniła początkowe nauczanie matematyki. Na tej podstawie przygotowała rozprawę habilitacyjną pt. *Nauczanie a rozwój umysłowy uczniów*, obronioną na Wydziale Humanistycznym UMCS w 1971 roku.

Po uzyskaniu stopnia naukowego doktora habilitowanego i stanowiska docenta Maria Cackowska objęła funkcję kierownika Zakładu Dydaktyki, pełniąc ją nieprzerwanie do śmierci w 2004 roku.

Równocześnie jej udziałem było wiele innych znaczących funkcji: prodziekana Wydziału Pedagogiki i Psychologii w latach 1971–1973, dyrektora Instytutu Pedagogiki w okresie od 1973 do 1979 roku, kierownika specjalności pedagogika wczesnoszkolna od 1987 do 2004 roku. Była inicjatorką uruchomienia na Wydziale Pedagogiki i Psychologii studiów kształcących przyszłych nauczycieli klas początkowych.

Działalność naukowa, dydaktyczna i organizacyjna Profesor Marii Cackowskiej nie ograniczała się jedynie do macierzystej uczelni. Wyrażało się to pełnieniem wielu funkcji, takich jak:

- członek i przewodnicząca zespołu dydaktyczno-wychowawczego nauczania początkowego przy Ministerstwie Oświaty i Wychowania (1970–1986);
- przewodnicząca zespołu programowego specjalności nauczania początkowego przy Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego (1975–1991);
- członek Rady Krajowej i przewodnicząca Wojewódzkiej Rady Postępu Pedagogicznego (1971–1988);

- członek Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN (1986–2004);
- członek Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego (1995–2002);
- przewodnicząca Lubelskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego (1995–2000);
- opiekun naukowo-dydaktyczny z ramienia UMCS Kolegium Nauczycielskiego w Radomiu (1996 – 2004);
- członek kolegiów redakcyjnych czasopism pedagogicznych: „Życie Szkoły”, „Nauczanie Początkowe”, „Ruch Pedagogiczny”, „Nauczyciel i Szkoła”.

Dbałość o rozwój i kształcenie kadry naukowej wyrażała się w prowadzonych przewodach doktorskich i wypromowaniu 12 doktorów. Jako recenzent uczestniczyła w wielu przewodach doktorskich, habilitacyjnych i profesorskich.

Działalność dydaktyczna Profesor Marii Cackowskiej obejmowała prowadzenie wykładów, ćwiczeń, głównie z dydaktyki ogólnej, psychologii rozwojowej i wychowawczej, elementów nauk pedagogicznych (na kierunkach nauczycielskich różnych wydziałów), metodyki nauczania początkowego, pedagogiki wczesnoszkolnej i kształcenia zintegrowanego. Ponadto prowadziła wykłady monograficzne i seminaria z zakresu realizowanej aktualnie problematyki. Efektem tych ostatnich było wypromowanie kilkuset magistrów.

Zasadniczo zainteresowania naukowo-badawcze Profesor dotyczyły edukacji wczesnoszkolnej. Początkowo ogniskowały się wokół kwestii rozwoju intelektualnego dzieci, stymulowanego działaniami na materiale matematycznym. Odzwierciedleniem ich jest nie tylko rozprawa doktorska i habilitacyjna, ale także zmiany w zreformowanym programie nauczania matematyki, który realizowany był w praktyce szkolnej od roku 1978.

Kolejnym obszarem zainteresowań i pracy naukowo-badawczej Marii Cackowskiej była początkowa nauka czytania i pisania. Pierwszym problemem stała się kwestia unowocześnienia metod i przygotowania odpowiedniego podręcznika do nauki czytania i pisania. Jej rozwiązaniu służyły szeroko zakrojone badania porównawcze (grant z MOiW) nad efektywnością stosowanych metod wraz z analizą struktury i treści reprezentujących je elementarzy autorstwa M. Falskiego (*Elementarz* funkcjonujący już 70 lat), nowe propozycje: E. i F. Przyłubskich (*Litery*) oraz H. Metery (*Nauczę się czytać*). Ten ostatni opracowała Helena Metera, przygotowując rozprawę doktorską pod kierunkiem Profesor Cackowskiej. Prowadziła badania eksperymentalne nad adaptacją barwno-dźwiękowej metody nauki czytania D. B. Elkonina do właściwości języka polskiego. Choć ta metoda nie uzyskała wówczas akceptacji, to jej elementy funkcjonują w praktyce edukacyjnej do chwili obecnej, a wypracowane przez autorkę rozwiązania są wykorzystywane i publikowane w różnych materiałach metodycznych dla nauczycieli i ćwiczeniach dla uczniów.

Drugim zadaniem było zbadanie wpływu różnych metod nauki czytania i pisania na rozwój procesów percepcyjnych oraz rozwój mowy i myślenia uczniów. Badaniami objęte zostały dzieci sześciolatnie i siedmioletnie. Wnikliwa analiza przebiegu prowadzonych badań i uzyskiwanych w ich toku rezultatów, stała się podstawą bardzo śmiałej wówczas, ale akceptowanej społecznie, koncepcji wprowadzenia nauki czytania i pisania w klasach przedszkolnych, do których uczęszczały dzieci sześciolatnie.

Finałem działalności naukowo-badawczej w tym obszarze było uzyskanie przez Marię Cackowską w 1986 roku tytułu profesora. Przyczynę do tego stanowiły opublikowane przez Profesora dwie monografie: *W poszukiwaniu modelu optymalnego elementarza* (1983) i *Nauka czytania i pisania w klasach przedszkolnych* (1984), a także przygotowane i obronione rozprawy doktorskie Haliny Cybulskiej, Anny Czochry, Ireny Tarkowskiej.

Troska o wysoki poziom edukacji wczesnoszkolnej zawsze stanowiła główny czynnik działalności Profesor Marii Cackowskiej. Dlatego też podjęła kolejne badania, których celem było sprawdzenie skuteczności zmodernizowanego systemu nauczania. Obejmowały one uczniów klas I–III z miasta i ze wsi z terenu 10 województw. Przygotowaniem, koordynacją przebiegu, analizą i opracowaniem wyników zajęli się, pod kierownictwem Profesor, pracownicy naukowcy Zakładu Dydaktyki UMCS. Wyniki zostały opublikowane pod jej redakcją w sześciotomowym opracowaniu, którego poszczególne części zostały zatytułowane: *Nauczanie początkowe w polskim systemie szkolnym 1976–1990*, *Skuteczność nauczania początkowego w Polsce 1976–1990*, *Sytuacja szkolna uczniów klas początkowych 1976–1990*, *Warunki funkcjonowania nauczania początkowego w polskim systemie szkolnym*. Działalność ta była podstawą awansu w roku 1994 na stanowisko profesora zwyczajnego.

Wyniki ogólnopolskich badań nad skutecznością nauczania początkowego ukazywały sukcesy i porażki organizacji tego etapu kształcenia. Na tej podstawie Profesor Maria Cackowska wystąpiła z konkretnymi wnioskami i postulatami co do kierunku zmian w systemie nauczania początkowego. Do najistotniejszych należały:

- konieczność powrotu do czteroletniego okresu nauki początkowej (klasy 0–III);
- obniżenie o rok granicy wiekowej obowiązku szkolnego (z 7 na 6 rok życia dziecka) i włączenie klas przedszkolnych do struktury szkoły;
- rezygnacja z nauczania przedmiotowo-lekcyjnego i zastąpienie go kształceniem zintegrowanym.

Po dwudziestu latach został zrealizowany postulat obniżenia granicy wieku rozpoczynania nauki w szkole. Jednak nie uwzględniono podstawy tego postulatu, tj. czteroletniego okresu nauki początkowej – klasy 0–III i włączenia klasy 0 do struktury szkolnej. Można więc sądzić, że takie wybiórcze zmiany nie zyskały-

by aprobaty Profesor, czego dowodem może być jej stanowisko w sprawie zmian systemu edukacyjnego, wprowadzonych w 1999 roku. Wówczas przerwane zostały prace koncepcyjne i badawcze prowadzone pod kierownictwem Profesor Marii Cackowskiej, gdyż rozwiązanie ministerialne istotnie odbiegało od proponowanej przez nią koncepcji modernizacji nauczania początkowego.

Podstawą tej koncepcji były wyniki poprzednich badań i wyprowadzone z nich wnioski. Postulat zintegrowanego modelu nauki początkowej zyskał akceptację MEN, co skutkowało przyznaniem na ten cel tzw. grantu. Rozpoczął się eksperyment dydaktyczny w klasach 0–III, usytuowanych w 15 szkołach podstawowych na terenie funkcjonujących wówczas województw: lubelskiego, chełmskiego i zamojskiego. Dla celów eksperymentu przeszkolono uczestniczących w nim nauczycieli, zaprojektowano integralne rozkłady materiału nauczania w klasach 0–III i wzorcowe scenariusze zajęć. Opracowano narzędzia badawcze i systematycznie prowadzono badania pozwalające kontrolować i porównywać postępy rozwojowe i osiągnięcia dzieci, które rozpoczęły naukę w wieku sześciu lat w zintegrowanym modelu, z tymi, które rozpoczęły naukę w wieku lat siedmiu w systemie klasowo-lekcyjnym. Wyniki wyraźnie potwierdzały słuszność sformułowanych postulatów. Wprawdzie w dwóch pierwszych latach nauki (klasy 0–I) dzieci rozpoczynające naukę w wieku siedmiu lat uzyskiwały wyższe rezultaty w zakresie rozwoju percepcyjnego i intelektualnego niż ich młodsi koledzy, ale już w kolejnych dwóch latach sytuacja wyraźnie się zmieniła na korzyść dzieci młodszych. W drugiej klasie osiągnięcia w obu porównywanych grupach były na tym samym lub bardzo zbliżonym poziomie, zaś w klasie trzeciej wyższe wyniki uzyskiwały znacznie częściej dzieci, które rozpoczęły naukę jako sześciolatek i pracowały według modelu nauki integralnej. Mimo to dotacja ministerialna została wstrzymana, co skutkowało przerwaniem eksperymentu. Niestety, zabrakło wówczas przyjaznego klimatu, a może odrobiny refleksji i zdrowego rozsądku, by słuchać rzeczowych argumentów i dostrzec podmiot działań edukacyjnych, czyli ucznia. Tak widziała to Pani Profesor.

Mimo trudności nie poddała się. Postanowiła ratować sytuację uczniów dbając o merytoryczne i metodyczne przygotowanie ich nauczycieli. W tym celu inicjowała podyplomowe doksztalcanie nauczycieli klas I–III w zakresie nauczania zintegrowanego zarówno na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UMCS w Lublinie, jak też w Chełmie i Białej Podlaskiej. Troska o wysoki poziom przygotowania nauczycieli do pracy z dziećmi w klasach I–III wyrażała się też w objęciu funkcji opiekuna naukowo-dydaktycznego z ramienia UMCS Kolegium Nauczycielskiego w Radomiu (1996). Prowadzono tam studia stacjonarne i niestacjonarne w zakresie pedagogiki wczesnoszkolnej, przedszkolnej, oligofrenopedagogiki. Kształcenie studentów – przyszłych nauczycieli uczniów klas I–III – stanowiło integralną część działalności naukowo-dydaktycznej Profesor. Wyrażało się w dbałości o dostosowanie zarówno formy studiów, jak i specjalności studiów

do potrzeb systemu szkolnego. Stąd starania o utworzenie specjalności nauczanie początkowe, która z pewnymi zmianami, wynikającymi z reorganizacji kształcenia na poziomie szkolnictwa wyższego, funkcjonuje do chwili obecnej pod nazwą pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna.

Działalność naukowo-badawcza Profesor Marii Cackowskiej zawsze dotyczyła problemów edukacji wczesnoszkolnej i ukierunkowana była na jej udoskonalenie i unowocześnienie. Tę pracę i ogromne zaangażowanie Profesor na rzecz edukacji wczesnoszkolnej przywołuje się jako wzór postawy odpowiedzialnego naukowca-badacza służącego celom praktyki edukacyjnej. Puentę niech stanowią słowa prof. J. Niemca: „Pani profesor Maria Cackowska, pierwsza w naszym kraju dama nosząca zaszczytne miano profesora i „pedagoga edukacyjnego startu”.

Zofia Maleszyk, Ewa Kozak-Czyżewska